

10. Ders: İçerik

Dilbilgisel biçimbirimler

Çekimsel biçimbirimler

Sözlükçe

Alt ulamlama

Dilbilgisel biçimbirimler

- Sözcüklerden yeni sözcükler üretmeye yarayan türetimsel biçimbirimlerin yanında, daha çok dilin biçimbilimsel düzeyinin sözdizimsel düzlemiyle ilişkiye girmesini sağlayan **dilbilgisel biçimbirimler** de vardır. Bunların “anlam”ları **dilbilgiseldir**. Örneğin *Talat tatile Ağustos’ta gidecek* tümcesindeki –ecek gelecek zaman anlamını taşımakta, *Elindeki makası masaya koy* tümcesindeki –a biçimbirimi de bir yönelme anlamı iletmektedir.

-

Çekimsel biçimbirimler

- Çekim ekleri, “zaman”, “sayı”, “cinsiyet”, “durum” vb. gibi kavramları yansıtan dilbilgisel belirleyicilerdir.
-
- Çekim ekleri,
- bağımlı eklerdir;
- eklendikleri biçimbirim ya da sözcüklerin sözdizimsel ulamını değiştirmezler;
- kesinlikle tamamlanmış sözcüklere eklenirler;
- her zaman türetim eklerinden sonra gelirler:
- kapı-cı-lar-ın *kapı-lar-cı-nın
- Türkçede sesbilimsel olarak gerçekleşmeyen bir çekim eki de vardır. Bu ek, özneyi işaretleyen yalın durum eki ve 3. tekil kişi ekidir ve \emptyset biçiminde gösterilir.
-
- Ali ev-e git-ti- \emptyset .
- - Türetimsel eklerden ve bileşiklerden söz ederken, farklı biçimbirimlerin anlamlarını bilmenin mutlaka biçimsel olarak karmaşık sözcüklerinin anlamlarını bilmek demek olmadığını belirtmiştik. Yani, *sal-* eylemini bilen bir kişi, bu kökten türetilen *salgı* sözcüğünün anlamını ya da *su* ve *börek* sözcüklerini bilen bir kişi *suböreği*'nin nasıl bir şey olduğunu bilemeyebilir. Ancak bu durum çekimsel biçimbilimde geçerli değildir. Çekim ekleri hiçbir zaman eklendikleri gövdelerin sözlüksel anlamlarını değiştirmediklerinden (dilbilgisel anlamlarını değiştirdiklerine dikkat edin!), çekim ekleri eklenen bir sözcüğün anlamını da biliriz. Yani *gel-* eyleminin anlamı, *geldi*, *gelecek*, *geleceğiz* çekimli eylemlerinde değişmemektedir.
-

sözlükçe

- Biçimbilim bölümünde de belirtildiği gibi, anadil konuşucuları binlerce sözcüğü, anlamları ve sesletimleriyle bilmekte ve bunların öbek ya da tümceler içinde nasıl kullanılacağını, yani sözdizimsel ulamlarını da yine aynı biçimde bilmektedir. Tüm bu bilgi, dilbilgisinin bir bileşeni olan **Sözlükçe**de içerilmektedir.
-
- Sözlükçe, söz dağarcığımızda bulunan tüm sözcük ve biçimbirimleri içermektedir ve bizim “zihinsel sözlüğümüz” olarak kabul edilebilir. Öbek Yapı Kurallarıyla birlikte, Sözlükçe tam ve doğru öbek yapı ağaçları için gereken tüm bilgiye kapsar. Öbek Yapı Kuralları, ağacın en altındaki sözcükler hariç, ağacın tümü için geçerlidir. Ağaçtaki sözcükler, hemen üzerlerinde bulunan düğüm etiketleriyle aynı sözdizimsel ulama aittir. **Sözlüksel yerleştirme** yoluyla (lexical insertion) belirli bir ulamdaki sözcükler Sözlükçeden seçilir ve ağacın ilgili bölümüne yerleştirilir. Örneğin, eylemler (yalnızca) eylem etiketine sahip düğümlerin altına, adlar da (yine yalnızca) ad etiketli düğümlerin altına yerleştirilir. *Yüz* (yüz, yüz-1, yüz-2) gibi birden fazla ulama birden ait olan sözcükler ise, Sözlükçede ayrı madde başları olarak yer almaktadır.

Alt ulamlama

- **Alt-ulamlama**

-

- Sözlükçe, sözcüklerin sözdizimsel ulamlarından daha başka sözdizimsel bilgiler de içermektedir. Eğer öyle olmasaydı, aşağıdaki tümcelerin dilbilgisel olup olmadığını ayıramazdık:

-

- a. *Can buldu.

- b. *Can evde buldu.

- c. Can topu buldu.

-

- *bul-* eylemi, Sözlükçede eylem olarak belirlenmesinin yanı sıra, **geçişli** (transitive) olarak da belirlenmektedir. Bir geçişli eylem, nesnesi olarak bir AÖ almak zorunda olduğundan, 46)a-b bozuktur. İşte Sözlükçedeki bu türden ek belirlemelere **alt-ulamlama** denmektedir.

-

- Aşağıdaki tümceler de, yine uygun alt-ulamlama bilgilerine göre oluşturulmadıkları için yanlıştır:

-

- a. *Can eti koydu.

- b. Can eti buzdolabına koydu.

-

- a. *Öğretmenler öğrencilerin geç kaldığını belirledi.

- b. Öğretmenler öğrencileri belirledi.

-

- a. *Ayşe bebeğe içirdi.

- b. Ayşe bebeğe süt içirdi.